

ISSN:1306-3111
e-Journal of New World Sciences Academy
2008, Volume: 3, Number: 2
Article Number: C0055

SOCIAL SCIENCES

TURKISH LANGUAGE AND LITEATUF

Received: December 2007

Accepted: March 2008

© 2008 www.newwsa.com

Zülküf Kılıç

Minister of National Education

kiliczulkuf@hotmail.com

Elazig-Turkiye

BÂKÎ'NİN KASİDELERİNDE VEZİN KAFİYE VE BÂKÎ'NİN PSİKOLOJİSİ

ÖZET

Şiirin iskeletini oluşturan mûsîkî, vezin, kafiye, redif gibi öğeler esâsta güzel söyleyebilme gayretinin bir tezâhürüdür. Divan edebiyatının olgunluk devresi sayılan XVI. yy.ın Osmanlı sahasındaki en büyük şairlerinden olan Bâkî'nin kasidelerinde genel anlamda dönemin karakteristik özelliklerinin tümünü görebiliyoruz. Göz için kafiye geleneğini, kafiyenin yer aldığı kelimelerin Arapça ve Farsçadan etkilenme derecelerini, yabancı bir veznin uygulanırken tercihin Türk diline daha uygun kalıplardan seçildiğini... Özelde ise şair Bâkî'nin psikolojisini görebiliyoruz.

Anahtar Kelimeler: Bâkî, Vezin, Kafiye, Yabancı Diller,
Psikoloji

METER, RHYME, AND BAKI'S PSYCHOLOGY IN BAKI'S QASIDAS

ABSTRACT

The components which form the framework of the poetry, such as traditional Turkish music, meter, rhyme, repetition of the suffixes at the end of the verses which have the same function, and the repetition of the words at the end of the verses which have the same meaning in poems is the sign of effort to express feelings in an effective and nice way. In general terms, we can see all his period's characteristics in Bâkî's qasidas, who was one of the greatest poets of the 16th century, which is the time considered as the maturity period of Classical Ottoman Poetry. These characteristics are: Tradition to use rhyme for eye, how the words which include rhyme are influenced from the Arabic and the Persian languages, how repetition of the suffixes at the end of the verses which have the same function, and the repetition of the words at the end of the verses which have the same meaning in poems reflect the Ottoman Empire in the 16th century... In specific terms, we can see Bâkî's psychology.

Keywords: Bâkî, Meter, Rhyme, Foreign Languages, Psychology

1. GİRİŞ (INTRODUCTION)

Söz, ilk insanla birlikte vardı. Sözün gücü, kullanılan kelimelerin güzelliğinden ziyade, nasıl söylendiği ile ölçülmüştür. Sözü güzel ve etkili söylemek esas olmuştur hep. Güzel ifade edebilme gayreti, şiiri doğurmuştur. Şiirsel bir söylem geliştirmek isteyenler, zaman ve zeminin şartlarına göre şiiri şiir yapan unsurları, ortak duyuş ve kullanış özelliklerini de katarak belirlemiş ve ona göre hareket etmişlerdir.

Zaman olmuş şekilsel özellikler esas alınıp şiirin binası buna göre inşâ edilmiş, zaman olmuş manâ ön plâna alınıp şekil ikinci plâna itilmiştir. Şiirde mûsikî, vezin, kafiye, redif, manâ gibi öğeler, esâsta güzel söyleyebilme gayretinin bir tezâhürüdür. Bu yüzden her şiir yazana değil, kelimelere cân verip ölümsüzleştirilenlere şair denmiştir.

VIII. yüzyılda Arap edebiyatında doğan ve bu yüzyıldan başlayarak Arap şiirinde kullanılan bir şiir ölçüsü olan arûz, Arap istilalarıyla gittikçe geniş alanları kapsayan Arap kültürü ve edebiyatı ile birlikte İran'a, Afganistan'a Orta Asya ve Hindistan'a kadar yayılmış ve yavaş yavaş bu yöre halklarının edebiyatlarında kullanılmakta olan bütün değişik şiir ölçülerinin yerini almaya başlamıştır. Önce İran edebiyatını etkisi altına alan arûz, İran şiirlerindeki değişiklikleriyle de öteki edebiyatlara girmiştir. X. yüzyıldan başlayarak İslâm dinini ve kültürünü benimseyen Türklerin edebiyatına da giren bu şiir ölçüsü eskiden beri kullanılmakta olan hece ölçüsü yanında ve ayrıca okumuş ve kültürlü bir halk kesiminin sevdiği, beğendiği, Arap ve İran şiirlerinden gelen yeni nazım şekillerinde kullandığı bir nazım ölçüsü olmuştur (İpekten, 1994:117).

Türk edebiyatında Arap ve İran arûz kaideleri ve kalıpları hakkında bilgi veren bazı kitap ve risaleler yazılmış olmakla birlikte, Arap ve İran edebiyatlarında olduğu gibi arûz ölçülerini inceleyen, tartışarak yeniden düzenlemeye çalışan ve Türk diline uygun yeni bahir ya da kalıplar öneren yazarlar çıkmadığı için, bu ölçünün uygulaması yalnızca onu kullanan şairlere kalmıştır. Türk şairleri de Türkçeyi böylesine yabancı bir şiir ölçüsü içinde söylemede büyük güçlüklerle karşılaşmışlar, ancak pek çok hatalar, zorlamalar, uzatma ve kısaltmalarla Türkçeyi bu ölçüye uydurmaya çalışmışlardır. Öyle ki ilk yüzyıllarda söylenmiş şiirlerin arûzla mı yoksa heceyle mi söylendiğini ayırt etmek bile oldukça güçtür. Çünkü Türkçe kelimeler çok yerde vurgularını, okunuşlarını yitirmiş, bozulmuş ve tanınmayacak duruma sokulmuştur. İran edebiyatının model olarak görülüp benimsenmesi Ali Şîr Nevâî'nin XV. yüzyılda yükselen itirazına rağmen engellenememiştir. Fuat Köprülü, Fars edebiyatının dilimize etkisini şöyle dile getirmiştir: "Yalnız, nazım lisani, XVI. asırda İran şiirinin gittikçe artan te'siriyle büsbütün Arap ve Acem kelimeleriyle, terkipleriyle doluyor, Türkçe kelimeler devamlı sûrette azalıyordu." (Köprülü, 1986:280).

Sonraları bir yandan İslâm dini ve Arap kültürünün, öte yandan örnek tutulan İran edebiyatının etkileriyle Arapça ve Farsça kelimeler ve Farsça tamlamalar, hatta bazı dil kaideleri şiir diline girmeye ve gittikçe çoğalmaya başlayınca, arûzla söylenen Türk şiirinin âhenginde yavaş yavaş bir düzelme olmuş, imâle ve zihafklar gittikçe azalmıştır. Bu sonucun alınmasında, doğal olarak şairlerin bu yabancı şiir ölçüsüne alışmaları ve bu konuda deneyim kazanmalarının da büyük etkisi olmuştur. XV. yüzyılda arûz ölçüsü artık Türk şiirine yerleşmiş ve başarılı bir biçimde kullanılmaya başlanmıştır. XVI. yüzyılda arûzla söyleme konusunda zorluklar büyük oranda aşılmış, arûzun kullanılmasındaki güçlükler ortadan kaldırılmış, eksiklik olarak görülen bazı seslerin yer aldığı kelimeler, dışarıdan alınarak Türkçe

kimliğe büründürülmüş ve eksiklikler ortadan kaldırılmış, Bâkî gibi üstatların yetişmesine zemin hazırlanmıştır.

Devrinde Fuzûlî, Hayâli gibi büyük üstatlarla arûzu hatasız ve ustaca kullanan Bâkî, bu ölçüyü, şiire âhenk katan bir şiir ölçüsü haline getirmesini bilmiştir. Bâkî'nin, arûza aşinalığı, rahat ve doğal söyleyişinde kendini gösterir. Arûz kalıplarını hatasız tatbik edebilmek için her ne kadar Arapça ve Farsça kelimelere de başvurulmuş olsa, bu kelimeler doğal söyleyişe hâlel getirmemiştir.

Vezni kusursuz denecek mükemmellikte tatbik eden Bâkî, kafiyelerine seçmiş olduğu kelimelerle yabancı dillerin Türk diline tesirini çok net göstermiştir. Bu etki her ne kadar kelimelerde kendini gösterse de Bâkî'nin doğal ve rahat söyleyişi kelimeleri yabancı kimliklerinden soyutlayıp Türkçenin öz malı gibi yansıtmıştır. Kafiye olan seslere dikkatlice bakıldığında, bu seslerin tesadüfî değil de özellikle tercih edilmiş olduğunu görmek zor değil. Kafiyelerde, genelde devir özelliklerini, Osmanlı'nın yapısını, özelde ise Bâkî'nin mücadelecî kişiliğini görmek mümkün.

2. ÇALIŞMANIN ÖNEMİ (RESEARCH SIGNIFICANCE)

Klasik şiir geleneğimizde irticalen şiir söyleyenlerin, hatta okuma-yazma dahi bilmeyenlerin (Ümmî Sinan, Enverî... vb. ümmilerin) arûz ölçüsüyle şiir söyleyebildikleri bir iklimde, Bâkî gibi üstatların önünde arûzun hiçbir engel teşkil etmediğini, doğal söyleyişlerini olumsuz etkilemediğini görebiliyoruz. Şairler için asıl problem, asırlarca aynı metotla işlenmiş mazmun, mecaz ve mefhumların arasından kendilerini yansıtmak olmuştur. Şekil özelliklerinin, muhtevanın hemen hemen aynı olduğu Divan şiirinde, mısralara, beyitlere sinmiş kişilik özelliklerini, hayattan beklentileri, ihtirası, gözyaşını, katı duruşu görmek veya rakik bir yüreğin atışlarını duymak mümkün.

Bâkî'nin kasidelerinde her ne kadar sanatının büyüklüğünü görebilmek zor değilse de, şiirlerinin muhtevasından daha net yansıyacağını düşündüğümüz şair Bâkî'yi, kasidelerinin şekil özelliklerinden de izleyebiliyoruz. Özellikle kafiyelerine seçmiş olduğu bazı seslerden yola çıkarak Bâkî'nin hayat yolundaki inişli çıkışlı serüvenine tanık oluruz.

3. VEZİN (METER)

Arap edebiyatının öz malı olan arûz vezni, Türk edebiyatına doğrudan değil, dolaylı olarak İran edebiyatından geçmiştir. X. yüzyılda İslâmiyeti benimseyerek Arap kültürü ve edebiyatının etkisine girmeden önce de Türklerin yüzyıllar boyu kullandıkları nazım şekilleriyle şiir ölçüleri vardı. Bu zamana kadar Türkçe şiirler dörtlükler halinde ve hece sayısına dayanan millî bir nazım ölçüsüne göre söyleniyordu. Bu yüzyıldan başlayarak Arap kültürü ve edebiyatı İran kültürü ve edebiyatını etkilediği gibi, gittikçe artan bir hızla Türk edebiyatını da etkisi altına almaya başlamıştır. Türk dili, Arapçadan büsbütün ayrı ve uzak bir dil ailesinden olduğu için Arap dilinin özelliklerine göre düşünülerek tertiplenen arûz ölçüsü, başlangıçta çok yadırganmıştır. Bu yüzden de Türk şairleri denenmiş ve pek çok değişikliklere uğratarak ve yumuşatarak yeniden düzenlenmiş olan İran arûzunu dillerine ve şiir zevklerine daha yakın bularak benimsemişlerdir. Yine de Türkçede uzun ünlülerin bulunmayışı arûz ölçüsünün uygulanmasında güçlükler yaratmıştır. Şâir ve tezkireci Riyâzî, Türkçenin pürüzlü ve rekâetli bir dil olduğu ve arûza uymadığı, ancak Arapça ve Farsça kelimelerin yardımlarıyla arûzla düzgün şiir söylenebileceği fikrini tezkiresinin başında açıkça söylemekten çekinmemiştir (İpekten, 1994:126).

Tablo 1. Bâkî'nin kasidelerinde kullanılmış olan kalıplar
(Table 1. The Prosody Forms Used in Baki's Qasidas)

BAHİRLER	KALIPLAR	KASİDELER
HEZEC	Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün	5-8-11-14-15-27
	Mefâ'ilün mefâ'ilün fa'ülün	4
REMEL	Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	6-7-10-13-22
	Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün	2-12-18-19-24-25-26
MUZÂRÎ	Mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün	1-9-16-17-23
MÜTEKÂRİB	Fa'ülün fa'ülün fa'ülün fa'ülün	3
MÜCTESS	Mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün	20-21
		TOPLAM: 27

XVI. yüzyılın başında arûzun kullanılmasında hiçbir güçlük kalmamış ve önceki yüzyıllardaki aksaklıklar ortadan kalkmıştır. Özellikle bu yüzyılın Fuzûlî, Hayâlî, Bâkî gibi büyük şairlerinin elinde hatasız ve ustaca kullanılan arûz, ayrıca söze âhenk katan bir şiir ölçüsü haline gelmiştir. Bu sonucun alınmasında eğitimde şiir bilgisi ve arûza yer verilmesi, bazı sözlüklerin arûzla yazılması ve geniş halk kitlelerine seslenen bazı dinî eserlerin bu ölçüyle yazılmasının da etkili olduğu kuşkusuzdur (İpekten, 1994: 125).

Genel anlamda ölçü, divan şiiri için önemli olmakla birlikte, şairlik kudreti olmadan, ölçünün yalnız başına bir ağırlık teşkil etmediği görülür. Arûz vezniyle şairlik mizacını aynı potada eritemeyenler, söz ehillerince eleştirilmiş, tarihin ve toplumun itibar nazarında yer bulamamışlardır. Şiirin âhengi ve akıcılığında arûzun gücü tartışılmazdır, fakat aynı mecâz ve mazmunlardan hareketle, şiire kendi kimliğini sindirebilmektir divan şairinin mahareti. Müstakim-zâde, arûzun şiirdeki etkisi, şairlik maharetinin kendisini gösterebilmesinin önemi babında şunları söyler: "İnsan vicdanı, manzumenin kusurunu ve ölçülü şiirin bozukluğunu, şairlik zekâsının gücü hükmüyle ayırt edip bilir. Ancak yaldızlanmış şairliğe sahip olmayan kimselere arûz güç verir, onlar arûz bilmek sebebi ile beyti mevzun okurlar. Zira arûz mizandır. Onunla beytin ağırlığı ve hafifliği bilinir." (Tolasa, 1981:366). Arûz ölçüsüyle şiir yazma konusunda bir sıkıntıları olmayan XVI. yy divan şairleri içerisinde ve arûzu rahat uygulayanların çizgisi dışında kalmayan Bâkî, şiirlerine kendini, dönemini, hayattaki beklentilerini koymasını bilmiş, bir ayna gibi kendi şiirinde aksetmiştir. Bunu, kasidelerinin kafiyeli seslerinde dahi görmemiz mümkün oluyorsa, şiirin içeriğinde görebilmek zor olmazsa gerek. Sözün kemale ermiş hali olan şiirin her şairin elinde kâmil sıfatına ulaşamamasını, söz meydanının maharetlerini iyi bilip bilmemeyle açıklayabiliriz. Malzemenin aynı olduğu Divan şiiri mutfağından farklı bir tat ve lezzetle karşımıza çıkan Bâkî, arûz vezniyle yazmış olsa da, tercihini Türk diline en uygun kalıplardan yana kullanmış, arûz veznini de, ait olduğu Türk kültürü içinde görme yönünde bir eğilim göstermiştir.

Bâkî'nin kasidelerinde, İran arûzunun muktazab, cedîd, karîb, müşâkil, mütedârik gibi bahirleri yerine Türk diline uygun bulunan on bahir (hezec, recez, remel, münserih, muzârî, müctess, ser', hafif, mütekârib, kâmil) içerisinde yer alan hezec, remel, muzârî, mütekârib, müctess bahirlerini kullandığını görüyoruz (Tablo 1). Arûz vezni köken olarak her ne kadar yabancı olsa da Türk diline uygun bahirleri tercih eden Bâkî, bu tercihiyle şiirinin ölçüsünde Türklerin arûz bahirlerindeki genel tercihlerinden bağımsız hareket etmemiştir.

4. KAFİYE (RHYME)

Bâkî'nin 27 kasidesindeki kafiye olan seslerin 22 kasidede uzun seslerden, geriye kalan 5 kasidede ise kısa seslerden seçildiğini görüyoruz. Bu da arûz ölçüsünün Türk diline tatbikinde görülen güçlüğü bir sonucudur. Zirâ arûz kalıplarının uzun seslerine Türkçe kelimeler uygun düşmeyince tercih, Arapça ve Farsça kelimelerden yana olmuştur. Arapça ve Farsça kelimeler seçilirken bu seslerin çoğunda bulunan uzun seslerin Türkçe kelimelerdeki kısa seslerle birebir kafiye bakımından örtüşüp örtüşmediğine özen gösterilmeden seçilmiş olduğunu görüyoruz. Divan şiirinin geleneği olan şekil kafiyeciliği, Bâkî'de de aynıdır.

Tablo 2. Bâkî'nin kasidelerindeki kafiyeli kelimelerin ait oldukları diller ve kasidelerin adları

(Table 2. Languages of the rhymed words in baki's qasidas and the names of the qasidas)

K.No:	KELİMELELER				KAFİYE	REDİF	KASİDELERİN SON SESLERİ ve ADLARI
	TÜRKÇE	ARAPÇA	FARŞA	ARAPÇA-FARŞA			
1	-	4	39	-	-ân	-	"n" (ن) Nûniyye
2	2	34	25	-	-ân	-	"n" (ن) Kudûmiyye
3	-	17	17	-	-er	-	"r" (ر) Râ'iyye
4	-	9	11	-	-în	-	"n" (ن) Nûniyye
5	2	18	20	-	-ân	"-ı"	"n" (ن) Nûniyye
6	2	6	16	-	-ân	gelür	"n" (ن) Nûniyye
7	1	7	24	-	-ân	eyledi	"n" (ن) Bahâriyye
8	-	3	13	-	-ân	üzre	"n" (ن) Nûniyye
9	-	8	16	2	-âr	-	"r" (ر) Râ'iyye
10	-	8	7	1	-er	bile	"r" (ر) Râ'iyye
11	-	7	8	-	-ân	ol	"n" (ن) Nûniyye
12	-	4	11	-	-âne	çeker	"n" (ن) Nûniyye
13	-	5	11	-	-ân	eger	"n" (ن) Nûniyye
14	4	16	18	-	-ânî	-	"î" (ي) Kudûmiyye
15	-	8	4	-	-â	"-yı"	"â" (ا) Bahâriyye
16	1	12	1	-	-em	gibi	"m" (م) Mîmiyye
17	-	4	10	-	-âr	-	"r" (ر) Râ'iyye
18	-	22	34	-	-âr	-	"r" (ر) Bahâriyye
19	5	18	35	-	-er	hâtem	"r" (ر) Râ'iyye
20	3	42	3	-	-âl	-	"l" (ل) Lâmiyye
21	-	32	3	-	-âl	-	"l" (ل) Şitâiyye
22	-	10	26	-	-ân	-	"n" (ن) Nûniyye
23	-	28	10	-	-âm	-	"m" (م) Mîmiyye
24	5	18	25	-	-er	sünbül	"r" (ر) Sünbüliyye
25	-	21	21	-	-âr	-	"r" (ر) Bahâriyye
26	-	18	18	2	-în	-	"n" (ن) Nûniyye
27	-	9	15	-	-â	-	"â" (ا) Dâriyye
T.	25	388	441	5			

**Kafiyeyi Oluşturan Sesler
(Sounds Which Form the Rhyme)**

"-ân"	→ 9 (uzun sesler)
"-âr"	→ 4 (uzun sesler)
"-em"	→ 1 (kısa sesler)
"-er"	→ 4 (kısa sesler)
"-în"	→ 2 (uzun sesler)
"-âl"	→ 2 (uzun sesler)
"-â"	→ 2 (uzun sesler)
"-âne"	→ 1 (uzun sesler)
"-âm"	→ 1 (uzun sesler)

TOPLAM:27

**Kafiyelerin Son Harflerine
Göre Dağılımları (Distribution
of the Rhymes According to the
Last Letters)**

"n" sesi ile bitenler	→ 11
"r" sesi ile bitenler	→ 8
"l" sesi ile bitenler	→ 2
"m" sesi ile bitenler	→ 2
"â" sesi ile bitenler	→ 2
"e" sesi ile bitenler	→ 1
"î" sesi ile bitenler	→ 1

TOPLAM: 27

Bugüne kadar divan şiirinin dayandığı müşterek zemine yönelik pek çok eleştirel tavır belirmiş olmasına ve hatta bu şiirin lügâti kıyasıya eleştirilmiş olmasına rağmen, sesi ve dolayısıyla âhengi konusunda olumlu düşüncelerin her zaman ortaya konulmuş olması dikkat çekicidir. Divan şairlerinin sıkı sıkıya bağlı oldukları estetik, istif ve dil disiplininin yarattığı çağrışım gücü, modern şair ve eleştirmenler tarafından da kabul görmüştür (Macit, 2005:1-11; Necatigil, 1983:105-106; Sılay, 1992:68).

Bâkî'nin tercih etmiş olduğu kafiyelerin büyük oranda uzun seslerden oluşmasını hatta yalnız başına bir uzun sesi kafiye olarak tercih etmesini, arûz ölçüsüne paralel olarak Arapça ve Farsçanın etkisiyle açıklayabiliriz. Kullanılmış olan uzun sesler ve kafiyeli sözcüklerin son seslerinin büyük oranda ünsüz seslerden olması şiir içindeki musikî ile ilgilidir.

Divân Edebiyatında şiir, musikînin yanında yahut onunla beraber varlığını sürdürür. Şiirde akıcılığı, anlama bütünleşen âhenk sağlar. Âhenk ve musikîyi anlama uyum içinde yürüten Bâkî, âhenkli söyleyebilme gayretiyle kafiye olan sesleri uzun seslerden, kelimelerin kulaktaki etkisini artırmak için de kafiyelerin son harflerini çoğunlukla ünsüz harflerden seçmiştir.

Bütün klasik edebiyatlarda olduğu gibi divan şiirinde de şairler, dâhil oldukları geleneğin estetik nizamına sıkı sıkıya bağlıdır. Bu bakımdan Divan şiirinde kafiye ve redif gibi unsurların kullanımını büyük ölçüde gelenek belirler. Bu anlayışta kafiye daha çok göze hitap eder. Dolayısıyla şairler bazen Türkçe kelimelere getirilen eklerle, birbiriyle kafiyeli olması mümkün olmayan, ancak benzer sesleri ihtiva eden kelimelerle kafiye yapmışlardır. Divan şiirinin bu karakteristik özelliğinin Bâkî'de de değişmediğini görebiliyoruz. Bâkî de bu geleneğin dışında kalmamış ve kasidelerinde bu geleneği sürdürmüştür. Bu yüzden Türkçe kelimelere getirilen eklerle, birbiriyle kafiyeli olması mümkün olmayan, ancak benzer sesleri ihtiva eden kelimelerle kafiye yapmıştır.

Bi-hamdi'llâh refîk oldı yine tevfi-k-i Rabbânî
Muzaffer kıldı sultân-ı cevân-baht-ı cihân-bânî

(K14/1)

Eşi^ca bâl ü per oldı güneş zeyn itdi etrâfın
İrem tâvûsı gibi subh-dem gösterdi cevlânı

(K14/3)

Cihân emn ü emân buldı yine şemşîr-i pûlâdın
Belâ Ye'cûcına sedd eyledi İskender-i sânî

(K14/5)

Dür ü gevher nisâr itsün yolına ebr-i bârânî
Ser-â-ser atlas u dîbâ döşetsün mihr-i rahşânî
(K14/8)

Güneşdür tal^catı gûyâ cihândan def^cu ref^c itdi
Zalâm-i zulm u ^cudvânı dalâl-i küfr ü tugyânı
(K14/9)

Yukarıdaki beyitlerde kafiye olan "-ânî" seslerindeki kafiye'nin son sesi olan "-î" sesinin her beyitte aynı olmadığını, bazı beyitlerde bu sesin "-ı" şeklinde kısa yazıldığını, ayrıca kelimenin kökünde olması gereken kafiye'nin, bazı kelimelerin eklerinde olduğunu görüyoruz. Örneğin, yukarıdaki "Rab'la ilgili" manasındaki "Rabbanî" kelimesiyle, "Cihanın bekçisi, yani Allah" demek olan "cihan-bân" kelimesi kafiye yapılmış, ancak "cihan-bân" kelimesinin kökünde değil de bu kelimenin ekinde yer alan "-ı" sesinin de kafiye'ye dâhil edilmiş olduğunu görüyoruz. Bu örneklerden hareketle Bâkî'nin, divân şiirinin geleneğinden kopmadığını söyleyebiliriz.

Bâkî'de kafiye olan kelimelerin büyük oranda Arapça ve Farsça kelimelerden seçilmiş olması, dönemin genel yapısıyla örtüşür ve dili yadırganmaz. Divan şiiri geleneğinden ayrılmayan Bâkî'de "Millîlik yoktur." demek, yanlış olur. Cenab Şahabettin'e göre: "Her milletin edebiyatı bizzarure millîdir. Ben ne kadar Fransız taklidi yazarsam yazayım Türk olur." (Kahraman, 1996:124). Milletler arasındaki sosyolojik farka vurgu yapan Eliot, duyuş ve hissedişin her millette farklı olacağına, hiçbir milletin başka bir millet gibi hissedemeyeceğine, hissetmesi durumunda millet olma vasfını kaybedeceğine işaret eder. "Eliot'a göre şiir en millî sanat dalıdır, çünkü bir milleti başka milletler gibi düşündürmek kolay olduğu halde, o millete başka milletler gibi hissetmeyi öğretmek mümkün değildir. Bir toplum başka bir toplum gibi hissettiği anda, artık eski benliğini yitirmiş, yok olmuş başkalaşmış demektir." (Eliot, 1983: 12). Mehmet Kahraman da, Divan şiirinin her ne kadar köken olarak yabancı olsa da, ona Türk milletinin ruhunun sindirildiğinden bahseder. "Bu edebiyat bazı kimselerin sandığı gibi gayr-i millî, gayr-i ictimai, gayr-i hayâtî, Arap Acem taklidi filan değildir. Aynı kültür ve aynı estetiğin mahsulü olan Arap, Acem edebiyatlarından çok başkadır. Tıpkı aynı kaideler ve aynı estetik altında meydana gelen Alman, Fransız ve İngiliz edebiyatlarının birbirinden başka oldukları gibi." (Kahraman, 1996:72-3). Bu görüşlerin ışığında Bâkî'nin sanatına, diline bakıldığında kafiyelerde kullanılan Arapça ve Farsça kelimelerin yoğunluğunun Türkçenin ifade usulüne aykırı düşmediği görülür. Zira Bâkî, sanatçı kimliğinin ağırlığıyla yabancı kelimelere dilinin kimliğini vurmasını bilmiş, kelimelerin cümle'nin anlamıyla karışıp kaynaşmasına zemin hazırlamış, kelimelerin yabancılık kimliğini silerek Türkçenin öz kelimeleri gibi algılanmasını sağlamıştır.

5. KAFİYEDE ZAMAN ÖGESİ VE BÂKÎ'NİN PSİKOLOJİSİ

(THE ELEMENT OF TIME AND BAKI'S PSYCHOLOGY IN THE RHYME)

Özellikle zamanın en küçük birimi olan "ân" ın kafiyelerde tercih edilmiş olması, Bâkî'nin hayatındaki zaman kaygısını, zamanla olan yarışını gözler önüne sermektedir. Zirâ fakir bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Bâkî, ulaşabildiği makamları tırnaklayarak elde etmiştir. Bazılarının daha üst basamaklarda başladıkları kulvarı, Bâkî daha alt basamaklarda takip etmek zorunda kalmıştır. Bu yüzden akan zaman, ulaşılacak hedefler için hep bir engel, bir rakiptir Bâkî için. Zira Bâkî, elindekilerle yetinmeyip hep daha fazlasını isteyen bir ruh haline sahip olduğundan, ulaşılacak hedefler için zaman hep engeldir. Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan'ın şu sözleri Bâkî'nin psikolojisini görebilmek için anlabilir: "Bâkî âlim, çok zeki, lâtifeci, dünyevî zevklere ve ikbâle

muhteris, şiiri derûnî ihtibaslarının [tutulmalarının] tabiî ve serbest ifadesinden ziyade zekâsının bir oyuncağı hâline getirmiş, belki onu ikbâlîne basamak yapmak istemiş bir şahsiyet." (Tarlan, 1990:154) Bâkî'nin Süleymaniye Medreseleri'nde yapılmakta olan yeni binaların nezaretçisi olarak başladığı makam serüveni yine "ân" ın, genel anlamda, zamanın muhalefeti yüzünden "Şeyhülislâm"lık makamına vasıl olamadan nihayet bulmuştur.

Bu tarîkuñ nice yıl künc-i medârisde yatup
Elemin çekmiş iken her birümüz nice zamân

(K2/43)

II. Selim Hân döneminde müderrislikten uzaklaştırılan Bâkî, üç yıllık zaman kaybindan sonra durumunu düzeltebilmiştir. Sultan III.Murâd Hân döneminde de Süleymaniye müderrisliğinden atılan Bâkî, İstanbul'dan da uzaklaştırılmıştır. Zamanın kendisine sunduğu iki yıllık çileyi de Edirne, Mekke, Medine'de tamamlayan şair, iki yılın sonunda ancak İstanbul'a dönebilmiştir. İstanbul'da, İstanbul kadılığını zor elde edebilen Bâkî, bu görevden uzaklaştırılıp Üsküdar'da oturmaya mecbur edilmiştir. Bu çileden sonra Anadolu kazaskerliğine getirilir ve bu görevden de uzaklaştırılarak üç yıllık bir zamanı da hiçbir görev alamadan boş geçirmiştir.

Saltanat tâcın geyen °âlemde magrûr olmasun
Nice sultân börkin almışdur begüm bâd-ı hazân

(K22/9)

Üç yıllık bir zaman savaşıdan, bekleyerek, sabırla çıkan Bâkî, ilmiyle en yüksek derecelere ulaştıktan sonra, tek emeli olan Şeyhülislâmlik makamını tam da elde edecekken, zaman burada da Bâkî'nin emellerine set çekip bed yüzünü gösterir ve şairi birkaç ay sonra emekliye ayırırlar.

Cür°a-veş ayakda kodı sâkî-i devrân beni
Dest-gir ol ey emîr-i meclis-i devr-i zamân

(K22/27)

Şeyhülislâmliğin eşiğinden dönen Bâkî'ye Sultan III.Mehemmed'in tahta çıkmasıyla bir ışık daha yansa da ve çabalarıyla Rumeli kazaskerliğine getirilmiş olsa da, zaman bu sefer Şeyhülislâm Bostanzâde'nin sûretinde Bâkî'nin önüne çıkar ve onun etkisiyle kendisini Rumeli kazaskerliğinden uzaklaştırırlar.

Kemend-i °aciz ile olmazdı dest ü pâ beste
Bu bendi geçmese baña zamâne-i muhtâl

(K20/32)

Üçüncü kez Rumeli kazaskerliğine getirilen yaşlı şair, şeyhülislâmın ölmesiyle yine umutlanırsa da bu göreve başkası getirilir ve zaman son hamlesini de yaparak şairi, arzusuna kavuşmadan sonsuzluğa uğurlar.

Zamâne eylemez hürmet amân virmez dem-i fırsat
Gerek dervîş-i dil-rîş ol gerek şâh-ı cihân-bân ol

(K11/6)

"ân" kafiyelerinin sıkça kullanılmış olmasındaki diğer bir neden de XVI. yy Osmanlı'sının doğuda, batıda, denizlerde - devletlerin büyümesi bağlamında -"ân" denilebilecek sürede sürekli genişlemesi, güçlenmesidir. Zirâ "an" geçiyor doğuda Şah İsmail'ler dize getirilip o bölgelere hükmediliyor. "ân" geliyor Viyana önlerinde Avrupa sıkıştırılıyor; Venedik, Portekiz gibi deniz hâkimi ülkeler denizden ürkmeye başlıyor.

6. SONUÇ (RESULT)

Şiirin dış iskeletini, imajını, kelime kadrosunu, biçimsel özellikleri ve mazmunlarını, Arap ve özellikle İran edebiyatından alan divan şiiri, daha en başından itibaren Türkçenin etkisini

azaltmaya mebni bir hareket içine girmiştir. Âşık Paşa (XIII. yy) Garibnâme'sinde:

“Türk diline kimseler bakmaz idi

Türkler'e hergiz gönül akmaz idi

diyerek bu yönelişi eleştirir. Bu yöneliş eleştirilmiş olsa da yönelişin uzantısı Bâkî'ye kadar ve daha sonrasına sarkmış, mevcut eleştiriler, etkilenmenin dozunu düşürmemiştir pek. Bu çıkışlar, durumu pek değiştirmemiş ve şairler arûzla yazmanın da bir sonucu olarak bu etkinin dışında kalamamışlardır. Bâkî'de de bu etki, zaman ve zeminin bir sonucu olarak kendini aksettirir.

Arapça ve Farsçanın Anadolu sahasında kendini iyiden iyiye hissettirdiğini Bâkî'nin kasidelerinde çok net görebiliyoruz. Bâkî'nin kasidelerinde kafiye olan %98'lik Arapça-Farsça sözcüğe karşılık %2 oranında kalan Türkçe kafiyeyle sözcüğün karşılık gelmesi, Arapça ve Farsça dillerinin o dönem edebiyatımız üzerindeki etkisini gözler önüne sermektedir.

XVI. yy. vezin olarak arûz vezninin benimsenmiş olması, kusursuz şiir yazabilme gayretleri, Arapça ve Farsçanın edebiyatımız üzerinde etkili olmasını kolaylaştırmıştır. Buna rağmen “Bâkî, kasidelerinde sade bir dil kullanmıştır.” diyebiliriz. Kullanmış olduğu kelimelerin çoğu, köken olarak yabancı olsa da Türkçede sıkça kullanılan ve herkesçe bilinebilen kelimelerin oluşu, dilinin ağır ve anlaşılmaz olarak algılanmasına mani olmuştur. Halkın aşinası olduğu kelimelerin bu şekilde şiirin ruhuna sindirilişi, Bâkî'nin şairliğinin gücünü de göstermesi bakımından önemlidir. Zirâ Bâkî, kelimelerini seçerken, bir kelimenin yanındaki diğer kelimelerle uzaktan yakından anlamını düşünerek yerli yerinde kullanmıştır. Kelimelerini seçerken üzerinde fazlaca düşünmediğini, rahat ve doğal söyleyişinden çıkarabiliriz. Dile hâkimiyetini, kelimeler arasındaki âhenkten de anlayabiliriz. Beyitlerde, kulağa hoş gelmeyen bir sözcük bulmak hemen hemen imkânsız gibi... Arûz veznini çok başarılı kullanması ve yapmacıksız, doğal, rahat söylemesinden hareketle “Bâkî'de şekil çok başarılıdır.” sonucunu çıkarabiliriz.

Tüm şairlerin ortak malzemesi olan sözcükleri, Bâkî, himayesine almış ve onları istediği şekilde kendisine râm etmiştir. Sözcükleri beyitlerde insicâmlı bir şekilde kullanmış ve sözcüklerle adeta oynamıştır. Oynarken sözcüklerin iklimine sürüklenmeden, o sözcükleri kendi rind, hayat dolu ve hep ümitvar ikliminde tutmasını bilmiştir. Bu yüzden zaman zaman bahar coşkuluğundaki sel misâli akan duygularının yönünü yine durgun, bilge yönüyle frenlemesini bilmiştir.

Bâkî'nin kasidelerindeki şekil mükemmelliği, sözcükleri yerli yerine oturtmuş ve sözcüklerin içerisine mânâ yönünü de sindirerek her sözcüğü, bulunduğu dizede omuzlayıp yükseltmiştir.

Bâkî'nin kasidelerindeki kafiyelerinde özellikle “-ân” seslerini seçmiş olması psikolojisiyle ilgilidir. Durağan bir hayat yerine hareketli, mücadelecî bir yaşamı tercih eden Bâkî, atadan, dededen bir şey görmeden, elinden tutularak bir yerlere getirilmeden bulunduğu makamlara salt kendi çabası ve gayretiyle gelmiştir. Bir makama geldiğinde gözünü bir üsteki makama diken, bir ömür boyu ihtiraslarının peşinden koşan, bu uğurda çabalayan, isteklerine set çekildiği için,

Kadrüni seng-i musallâda bilüp ey Bâkî

Turup el bağlayalar karşuna yârân saf saf

(G230/9)

diyen Bâkî, sarayın himmetini ziyadesiyle görmesine rağmen şeyhülislâmlık makamına getirilmediği için yine muhterisliğinin mutsuzudur. Zira ömür kısa ve zaman hızla akmaktadır. Kısacık ömre istediklerini elde ederek sıkıştırmaya çalışan Bâkî'nin zamanla ve bir zaman birimi olan “an”la mücadelesi, savaşı vardır. Bu savaşıdan olsa gerek, kasidelerindeki kafiyelerin çoğu “-ân”dır. Hedefler büyük ve çok, ömürse kısa olunca,

zamanın en küçük birimi olan "an" tüm hedeflere set olan aşılmaz bir dağ gibi durur Bâkî'nin karşısında ve kasidelerinin büyük çoğunluğunda kafiye yapıyı oluşturan sesler olarak Bâkî'nin beklentisi ve psikolojisi şeklinde akseder.

"an" kafiyesinde Osmanlıların "an" denecek bir süre içinde küçük bir beylikten koca bir dünya devleti haline gelmesini görmek de mümkündür. Zira sınırlarını bulunduğu mekândan daha ötelere taşıyan Osmanlı, bunu "an" denecek bir zaman diliminde başarmıştır.

BİBLİYOGRAFYA (BIBLIOGRAPHY)

- Aksan, D., (1999). Şiir Dili ve Türk Şiir Dili, Engin Yay. Ankara
- Aktaş, Ş., (1986). Edebiyatta Üslup ve Problemleri, Akçağ Yay. Ankara.
- Arel, H.S., (1988). Türk Musikisi Kimindir? Kültür Bakanlığı Yay. Ankara.
- Banarlı, N.S., (1987) Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, Cilt I-II, Milli Eğitim Yayınları, İstanbul.
- Bilgegil, M.K., (1989). Edebiyat Bilgi ve Teoriler (Belâgât), Enderun Kitabevi İstanbul.
- Büyük Türk Klâsikleri, (1986). Cilt III-IV, Ötüken-Söğüt Yayınları, İstanbul.
- Dilçin, C., (1992). Örneklerle Türk Şiir Bilgisi, AKDITYK Yay. Ankara.
- Eliot, T.S., (1983). Edebiyat Üzerine Düşünceler, (Çeviren Doç. Dr. Sevim Kantarcıoğlu), Kültür Bakanlığı Yay.
- İpekten, H., (1994). Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Arûz, Dergah Yay. İstanbul.
- İpekten, H., (1993). Bâkî, Hayatı, Sanatı, Eserleri, Akçağ Yay. Ankara.
- Kahraman, M., (1996). Divan Edebiyatı Üzerine Tartışmalar, Beyan Yay. İstanbul.
- Kortantamer, T., (1993). Eski Türk Edebiyatı Makaleler, Akçağ Yay. Ankara.
- Köprülü, F., (1986). Edebiyat Araştırmaları, TTK Yay. Ankara.
- Küçük, S., (1994). Bâkî Divânı Tenkitli Basım, AKDITYK Yay. Ankara.
- Levend, A.S., (1983). Divân Edebiyatı, Kelimeler ve Remizler Mazmûnlar ve Mefhumlar, Enderun Kitabevi, İstanbul.
- Macit, M., (1996). Divân Şiirinde Âhenk Unsurları, Akçağ Yay. Ankara.
- Macit, M., (2005). Gelenekten Geleceğe, Modern Türk Şiirinde Geleneğin İzleri, Kapı Yay. İstanbul.
- Necatigil, B., (1982). Düzyazılar I Bile/Yazdı, Cem Yay. İstanbul.
- Sılay, K., (1992). Müzik-Edebiyat Eleştirisi ve Divan şiiri, Edebiyat ve Eleştiri, 3-4 (Temmuz-Eylül), ss:68.
- Tarlan, A.N., (1990). Makalelerinden Seçmeler, Ankara, 1990, AKDITYK Yay. Ankara.
- Tolasa, H., (1981). 18. yy.da Yazılmış Bir Divan Edebiyatı Terimleri Sözlüğü Müstakimzade'nin Istılâhâtü'ş-Şi'riyesi II, TDED C.XXIV-XXV.